

8. ОУН (бандерівці)

Післявоєнна ідеологічна еволюція бандерівської ОУН, особливо після відходу двійкарів, є разючим контрастом з динамізмом та глибиною змін воєнного періоду. Аналізуючи причини застою в націоналістичному середовищі (і маючи на увазі не лише бандерівців) у 1971 р., І. Лисяк-Рудницький згадував у гостро полемічному тоні про “неподолану спадщину тоталітарного націоналізму”, про “філістерські та шкурницькі елементи, що на терені США звили собі кубло при асекураційно-допомогових товариствах та що разом з тоталітарно-націоналістичними групами творять так званий українсько-американський “естаблішмент” і всіляко намагаються придушити будь-які прояви вільної думки та дискусії в еміграційному середовищі. Аналізуючи причини стагнації колись динамічного руху, він писав: “Кращі сили націоналістичного руху загинули в боротьбі на рідних землях. З тих, що пішли на еміграцію, велика частина відійшла від активного політичного життя. Ще інші пережили ідейну еволюцію, що вивела їх поза межі традиційної націоналістичної ідеології. Це стосується в першу чергу мислячих елементів руху, що не могли примиритися з обскурантизмом вождів. /.../ Таким чином, теперішні еміграційні націоналістичні фракції являють собою тільки мізерні відпадки колишнього крайового руху, який, не зважаючи на трагічні його вади, міг імпонувати енергією й ідейним напруженням”⁸⁰. Ці характеристики, які несуть на собі явний відбиток персонального конфлікту їх автора зі згаданим середовищем, можна трактувати і в іншому ключі.

Фактично всі “фракції” або відгалуження ОУН опинилися в якісно новій ситуації: якщо не зважати на мінімальні за кількістю фрагментарні групи націоналістичного підпілля в Україні, які методично знищувалися радянською владою⁸¹, рух повністю перейшов на становище еміграційного з усіма відповідними організаційними, моральними й політичними наслідками. До цього ОУН більшою або меншою мірою була фізично присутньою на етнічних українських землях, тепер першоджерело можливого ідеологічного поступу було ізольоване. Як показали подальші події, віртуальний зв’язок з Україною, надходження інформації про події “в краю” не став підставою для перегляду якщо не базових постулатів, то принаймні питань тактики.

Єдиним полем результативної політичної діяльності стала українська діаспора, що, в свою чергу, спричинило перманентний конфлікт між “фракціями” ОУН, кожна з яких претендувала на більші чи менші впливи, та іншими українськими політичними силами в еміграції. Спроби ОУН(Б) (вдалі і не дуже) опанувати безпосередніми чи опосередкованими впливами цілу мережу економічних, політичних, молодіжних і культурницьких інституцій діаспори різноманітні діаспорні українські організації — від Союзу українців Британії до Українського конгресового комітету Америки чи Українського народного союзу — окрема історія. Вона заслуговує на окреме дослідження, так само як і історія творення “парасолькових” структур на зразок Антибільшовицького блоку народів (АБН).

На тлі цієї досить бурхливої, насиченої зовнішніми й залаштунковими подіями діяльності, найвиразнішим результатом якої стала виразна конфронтація ОУН(Б) як з традиційними суперниками, так і з новими, передусім із інтелектуалами різних поколінь української еміграції, ОУН(Б) стала досить показовим зразком того, що можна було б назвати чи ідеологічною стагнацією, чи екстенсивним розвитком. Усі ідеологічні пошуки післявоєнного періоду звелися до просторих і розширених коментарів про сутність націоналістичного світогляду, в основі яких лежала публіцистична риторика зразка кінця 1920—1930-х років.

Перемога над “ревізіоністами”, яка закінчилася відокремленням двійкарів, погано прислужилася ОУН(Б) передусім тому, що організація по-перше, втратила найбільш потужний інтелектуальний ресурс, по-друге, будь-які дискусії, які виходили за межі обговорення формальних загальників, припинилися — фактично трапилася ідеологічна герметизація. Ця ідеологічна герметизація супроводжувалась згаданою політикою “блискучої ізоляції” і конфронтації, прагненням довести унікальність та винятковість організації як єдиного реального представника інтересів українського народу, єдиної революційної сили, здатної очолити боротьбу за незалежність.

Події, що сталися поза емігрантським світом і могли б вплинути на якісну еволюцію ідеологічних настанов (як у світовій політиці, так і в Україні — згадаємо хоча б шістдесятників та всю 20-річну епопею нового інтелектуального неконформізму й політичного дисидентства) помітно не позначилися на них, передусім, на їхньому ідеологічному обличчі.

Аналіз резолюцій усіх представницьких форумів ОУН(Б) періоду після останнього розколу 1954 р. і фактично до кінця 1980-х засвідчує брак будь-яких світоглядно-ідеологічних зрушень, які хоча б віддалено нагадували еволюцію інших відгалужень націоналістичного руху. Після загибелі С. Бандери — головного оборонця ідеологічної ортодоксії — організація досить успішно пережила природну організаційну кризу, пов’язану з втратою харизматичного лідера, однак жодних спроб модернізувати її основи не було зроблено. Подальша глорифікація образу С. Бандери та політико-ідеологічна самоізоляція ОУН(Б) виключали можливість змістовної ідеологічної еволюції.

Якщо порівняти матеріали IV (1968) та VII (1987) великих зборів ОУН(Б) — неважко помітити, що за 20 років не змінилася ані інтелек-

туальна якість, ані зміст ідеологічних і політико-програмних побудов організації. Досить характерно, що на великому зборі 1987 р. програма 1968 р. згадувалась саме в контексті її неперевершеної актуальності⁸¹. Усі базові елементи стандартного радикального східноєвропейського націоналізму зразка кінця 1930-х років (абсолютизація органічності й природності нації, тяглості її існування, примат її інтересів над інтересами особистості, ідеалізм, культ землі і селянства, ставка на державницький патерналізм, пропаганда етнічної солідарності та заперечення розмаїття соціальних інтересів, проповідь соціальної гармонії, ксенофобія, претензії на надкласову репрезентативність націоналістичного руху тощо) з невеликими варіаціями перекочували з однієї редакції програми ОУН(Б) до іншої.

Те ж стосується питань стратегії і тактики в політичних програмах ОУН(Б). В Україні змінювалися внутрішні умови, виростали нові покоління нонконформістів, змінювалися форми й методи опору режимові, відбувалися зміни в глобальній політиці (від “холодної війни” до “розрядки”, від протистояння систем наприкінці 1970—початку 80-х до потепління другої половини 80-х), а в програмних настановах ОУН(Б) незмінно домінувала риторика про провідну роль ОУН не лише в діаспорі, а й у всьому українському національно-визвольному русі, про “революційний зрив” (щоправда, в епоху горбачовської “перебудови” згадки про українську національну революцію перейшли з площини мілітаристської риторики у більш прагматичну площину масштабної пропагандистсько-ідеологічної роботи “...для підвищення національної свідомості і політичної виробленості українського народу у підготовці до збройної боротьби”⁸²), про особливу місію українського націоналізму в боротьбі проти великодержавного імперіалізму тощо.

Не менш показовим прикладом ідеологічної ортодоксії в дусі класичного ксенофобського етнічного націоналізму може служити та частина ідеологічних конструкцій, яка стосувалася ставлення до російського народу. Якщо у 1943 — першій половині 1950-х рр. в публікаціях діячів ОУН(Б), присвячених питанням становища України і національно-визвольної боротьби, російський народ або визнавався як один з поневолених більшовицьким (чи “московсько-більшовицьким”) режимом, то з часом дедалі виразнішою ставав відхід від цієї “ревізії” і русофобська риторика, ототожнення російського народу з комуністичним політичним режимом. У відозві IV великого збору ОУН(Б) (весна 1968 р.) “До поневолених народів і їхніх еміграцій” було вміщено розділ “Російський народ — народ-поневолювач”. В програмових постановках збору зазначалося, що “головним ворогом українського народу, як також і інших народів, є російський імперіалізм і шовінізм, носієм яких є не тільки кожночасна російська провідна верства, а й російський нарід...”⁸³ Цікаво, що в постановках наступного, V великого збору (осінь 1974 р.) ця термінологія стала, так би мовити, “політично коректнішою” — національним поневолювачем України називалась Росія, російський імперіалізм, росіяни як етнічна група згадувалися хіба що як “колоністи-зайди” в Україні⁸⁴. Утім, VI великий збір (осінь 1981 р.) висловився категорично: у пункті стратегічних постанов під назвою “Визначення ворога” зазначалося: “/.../ Ворогом є не лише

даний режим, але передусім загарбницький нарід, який є носієм імперіалізму й захисником його. /.../ Носієм російського імперіалізму був і є російський нарід”⁸⁵. У період горбачовської перебудови це гасло було підредаговане: йшлося не про весь російський народ, а про “російську державу і мільйони росіян, які виконують накази цієї держави”. Цікаво, що цей пасаж супроводжувався заочною дискусією з кимось, хто всередині самої ОУН(Б) дотримувався інших поглядів: “У колах російської опозиції (дисиденти, правозахисники) були окремі голоси на користь державної незалежності неросійських народів, але без практичних позитивних наслідків, а радше обманливого характеру”⁸⁶. Крім того, що ця тематична лінія є суто формальним свідченням дотримання принципів класичної етнофобії, загалом характерної для будь-якого радикального етнонаціоналізму, можна припустити, що вона також була проявом вже згаданої зворотної “донцовізації” ідеології ОУН(Б).

Очевидно, 1991 р. мав стати серйозним випробовуванням для ОУН(Б) передусім з погляду зіставлення ідеологічної ортодоксії з практикою. Певною мірою повторилася ситуація першої половини 1940-х років: з’явилася реальна можливість застосування політичних програм і світоглядних настанов не в уявленому, а в конкретному середовищі, коли реальність виявилася просто несумірною з ідеологічними мареннями. Важко сказати, наскільки складним став той переворот у свідомості, який довелося пережити тим, хто покладав сподівання на “революційний зрив”. Досить симптоматичним можна вважати те, що ОУН(Б) вернулася в Україну не під власною назвою, а під прикриттям новоствореної організації — Конгресу українських націоналістів⁸⁷ (КУН очолювала голова проводу ОУН(Б) Ярослава Стецько). Поза різноманітними тактичними та ідеологічними міркуваннями, які, очевидно, було покладено в основу цього рішення, варто припустити, що ОУН(Б) прагнула зберегти “революційну незайманість”, тоді як гасло КУН дозволяло адаптуватися в ідеологічному сенсі, не поступаючись, вже-таки, антикварними принципами.

Власне, так і сталося: ідеологічна платформа КУН зберегла базові світоглядні положення ОУН(Б): апологія світоглядного ідеалізму як заперечення матеріалізму, наголос на етнічному змісті поняття “нація”, абсолютизація тяглості і органічності її буття (знаменита метафора Т. Шевченка, адаптована свого часу в ідеологічну тезу про єдність “живих, мертвих і ненароджених поколінь”), наголос на морально-етичному компоненті служіння нації тощо⁸⁸. Де-факто, фундаментальні світоглядні основи ОУН(Б) увійшли в програмні настанови КУН без змін.

Об’єктом редагування стали положення щодо конкретних політико-тактичних завдань. При збереженні формальної риторики про революційну боротьбу ідеологи КУН висловлювалися за легальні форми діяльності (досить традиційні) і питання про здобуття влади (як стратегічну мету) пов’язували з комплексом стандартних легальних засобів, прийнятних у будь-якому демократичному суспільстві⁸⁹.

Спроби поєднати стандартні ідеологічні постулати класичного етнічного націоналізму (у досить антикварних формулюваннях та ідіомах) з практичною політикою в суспільстві, яке переживало і пережи-

ває багатовимірні трансформації практично у всіх сферах життя, трансформації, які збіглися з натиском глобалізації, не мали шансів на успіх.

Сучасна вага КУН в політичному житті явно несумірна з претензіями на будь-яку помітну роль у “національному відродженні українського народу”⁹⁰. Якщо спробувати окреслити сучасну ідеологічну орієнтацію КУН, можна було б зарахувати цю організацію до помірковано-націоналістичних партій правоцентристського спрямування. Важко сказати, чи саме така мета ставилася авторами ідеї легалізації ОУН(Б) в Україні під парасолькою КУН. Одне виглядає достатньо очевидним: успадкувавши фундаментальні законсервовані ідеологічні постулати, КУН успадкував і відповідну інерцію, яка неухильно призводить до стагнації, так характерної для ОУН(Б) другої половини ХХ ст.